

Kraków, 6 lipca 2016 r.

mgr Małgorzata Stawarz
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie
Wydział Filozoficzny
kierunek: filozofia

Streszczenie rozprawy doktorskiej

pt. *Rekonstrukcja i krytyczna analiza poglądów filozoficznych Mariana Smoluchowskiego*

napisanej pod kierunkiem p. dr .hab. Pawła Polaka

Rozprawa doktorska, w ogólnym zarysie, dotyczy filozoficznych poglądów żyjącego na przełomie XIX i XX wieku wybitnego polskiego fizyka, Mariana Smoluchowskiego i w dużej mierze koncentruje się na filozoficznych aspektach i wnioskach wyciąganych z prowadzonych przez niego badań naukowych.

Rozważania filozoficzne Smoluchowskiego kształtowały się na bazie wiodących problemów w fizyce przełomu XIX i XX wieku i powstawały w ścisłym związku z jego praktyką naukową. Działalność polskiego uczonego przypada na okres bujnego rozwoju kinetycznej teorii gazów oraz termodynamiki – dziedzin, badających zjawiska na styku świata *mikro- i makroskopowego*. *Nowe odkrycia na tym gruncie odbiły się szerokim echem w filozoficznych debatach – odżył, sięgający korzeniami starożytności, spór o atomistyczną strukturę materii*. Badania naukowe prowadzone przez Smoluchowskiego przyczyniły się do ugruntowania atomistycznej koncepcji budowy materii w fizyce na przełomie XIX i XX wieku, a w perspektywie filozoficznej w nowym świetle postawiły niektóre zagadnienia (np. ontologiczny status podstawowych elementów materii).

Celem niniejszej pracy jest rekonstrukcja oraz krytyczna analiza poglądów filozoficznych Smoluchowskiego, a także próba przedstawienia szerszego od dotychczasowych opracowań kontekstu jego myśli. Zbiór opracowań pism polskiego fizyka jest bowiem stosunkowo niewielki, brakuje też całościowego opracowania jego myśli. Istnieją ponadto prace, w których poglądy Smoluchowskiego były interpretowane w sposób nieobiektywny – przez pryzmat materializmu dialektycznego. Ta kontrowersyjna

interpretacja, przedstawiająca polskiego uczonego jako „nieświadomego materialistę” również wymagała krytycznego spojrzenia.

Podstawowym zamierzeniem niniejszej pracy jest zbadanie, czy poglądy polskiego fizyka stanowią spójną całość, są przejawem pewnego eklektyzmu, czy też zbiorem nieuporządkowanych uwag. W tym kontekście warto wspomnieć, że polski uczoney w swoich pracach kilkakrotnie posługiwał się określeniem romantyzmu nauki jako pewnej postawy filozoficznej. Kontekst, w jakim Smoluchowski używał tego pojęcia, sugeruje, iż opisuje ono oryginalny zbiór poglądów o charakterze filozoficznym, wyróżniających polskiego uczonego spośród współczesnych mu fizyków.

W niniejszej pracy zastosowano metodę analizy historycznej oraz filozoficznej pism Smoluchowskiego. W rozprawie uwzględniono przede wszystkim rękopisy z tekstami niepublikowanych odczytów polskiego fizyka, które są bardzo ważnym źródłem uwag filozoficznych, niezwykle wartościowych z punktu widzenia zamierzonej rekonstrukcji.

Praca składa się z pięciu rozdziałów: pierwszy i drugi są rozdziałami o charakterze wprowadzającym w zasadnicze rozważania i zagadnienia, podejmowane w dalszej części pracy. W rozdziale pierwszym przedstawiony został stan badań nad spuścizną piśmienniczą Mariana Smoluchowskiego. Rozdział drugi jest próbą nakreślenia tła historycznego rozważań filozoficznych wybitnego polskiego fizyka. Na pierwszy plan wysuwa się kinetyczna teoria gazów i termodynamika fenomenologiczna (w kontekście ich pozornej sprzeczności). Kolejne rozdziały (trzeci-piąty) podejmują już zadanie rekonstrukcji i analizy tematyki filozoficznej w pismach Smoluchowskiego. Ich struktura i układ zostały wybrane tak, aby w jak najbardziej czytelny i logiczny sposób zobrazować stanowisko polskiego fizyka. Treść poszczególnych rozdziałów wyznaczana jest przez trzy ważne dziedziny filozofii: epistemologię, ontologię i filozofię nauki, a omawiane wątki dotyczą podejmowanych przez polskiego uczonego zagadnień w obszarze: filozofia – nauka (m.in. zagadnienie poznawania i wyjaśniania zjawisk fizycznych, problematyka praw przyrody, rola hipotez i teorii w nauce, rozwój nauki). W pracy poddano analizie stanowisko Smoluchowskiego w kontekście wpływów innych stanowisk filozoficznych (w szczególności empiriokrytycyzmu, czy konwencjonalizmu), jak też w perspektywie jego własnej pracy twórczej w dziedzinie fizyki.

Studium pism polskiego fizyka umacnia w przekonaniu, że pewne elementy oryginalnego i nowatorskiego podejścia rzeczywiście funkcjonowały w jego poglądach.

Uwidacznia się to przede wszystkim w jego podejściu aktywnego fizyka do zagadnień filozoficznych. Smoluchowski, jako czołowy uczony przełomu XIX i XX wieku torował tym samym nową drogę w relacjach nauka-filozofia.

Analiza i rekonstrukcja poglądów Smoluchowskiego pokazała, że mamy do czynienia z poszukiwaniem szerokiego horyzontu nauki, wykraczającego poza pozytywistyczny minimalizm i torującego drogi rozwijającej się myśli w obrębie relacji nauka – filozofia. Stanowisko wybitnego polskiego uczonego niewątpliwie wpisuje się w styl uprawiania filozofii w krakowskim ośrodku filozofii przyrody, kształtującym się już od początku XX wieku.

Aleksander Świrski